

Kielemme käytäntö

Täsmennystä yhdysmerkkiä koskeviin sääntöihin

Muutamia vuosikymmeniä on ollut voimassa suositus, jonka mukaan yhdysmerkin edelle jätetään sananväli, jos edellinen yhdysosa on sanaliitto. Tämän suosituksen mukaisesti kirjoitetaan esimerkiksi: Täällä Pohjantähden alla -trilogia, cum laude approbatur -arvosana, mies ja ääni -periaate, New Yorkin -matka, Saab 99 -merkkinen henkilöauto, Matti Mäkilä -niminen hakija, *seipi* : *seivin* -taivutus. Jos jälkiosa siirtyy tekstissä seuraavalle riville, tulee yhdysmerkki rivin alkuun.

Suositus on selventävä, ja sitä noudatetaan yleisesti. Usein kyllä jätetään aiheettomasti sananväli yhdysmerkin edelle silloinkin, kun alkuosana on vain yksi sana. Sellaisissa tapauksissa ei tulisi käyttää sananväliä, vaan olisi kirjoitettava: approbatur-arvosana, Tukholmanmatka, goodwill-tarjous, *seipi*-sana.

Kaikki edellä mainitut esimerkit ovat selviä ja ongelmattomia. Sen sijaan tuntuu häiritsevältä ja sekoittavalta se eräiden kirjoittajien noudattama tapa, että sananvälin jäljessä olevalla yhdysmerkillä liitetään seuraavaan sanaan ikään kuin nipussa kaksi tai useampia sanoja, joita ei käsitetä sanaliitoksi. Ilmauksen looginen rakenne on sellainen, että yhdysmerkin edellä olevista sanoista tai vastaavista kukin erikseen muodostaa jälkiosan kanssa ajatuksellisen kokonaisuuden; jälkiosa on yhteinen, eikä sitä toisteta. Minulla on se vaikutelma, että tämä tapa on pesiytynyt ennen kaikkea fennistiikan ja fennougriistiikan teksteihin.

Seuraavat esimerkit ovat kaikki todellisista teksteistä poimittuja, joskin olen osaan niistä tehnyt jonkin asiaan vaikuttamattoman muutoksen:

»*aita* ja *aidas* -sanoissa»; »näytäntö ja näytös -sanojen»; »*kun* ja *kuin* -konjunktiot»; »*joku* ja *jokin* -pronominit». Tällaista kirjoitustapaa käytettäessä voitaisiin nämä hahmottaa niin, että on esimerkiksi olemassa sanoja, jotka kuuluvat jonkinlaiseen ryhmään »*aita* ja *aidas*», jne. Yksiselitteisiä ovat sen sijaan kirjoitustavat: *aita*- ja *aidas*-sanoissa; *näytäntö*- ja *näytös*-sanojen; *kun*- ja *kuin*-konjunktiot; *joku*- ja *jokin*-pronominit.

»*hakea*, *käskeä* ja *tunkea* -verbit». Selvemmin: *hakea*-, *käskeä*- ja *tunkea*-verbit (tarkoittaa: *hakea*-verbi, *käskeä*-verbi ja *tunkea*-verbi).

»suomen *kaupunki* ja ruotsin *köping* -sanojen suhteita». Paremmin: suomen *kaupunki*- ja ruotsin *köping*-sanojen (= suomen *kaupunki*-sanan ja ruotsin *köping*-sanan).

»*seipi* ~ *teib* -sanojen». Tämä merkin-tätapa on kaksitulkinainen. Onko kysymys sanoista *seipi* ja *teib* vai sellaisesta sanojen ryhmästä, jota luonnehditaan *seipi* ~ *teib* -ryhmäksi, *seipi* ~ *teib* -sanoiksi? Jälkimmäisessä tapauksessa merkin-tätapa on loogisesti oikea, joskaan ei oikein selvä.

»sekä *ai* että *ei* -diftongiin». Voisi kysyä, mikä on diftongi »sekä *ai* että *ei*». Moitteeton kirjoitustapa olisi: sekä *ai*-että *ei*-diftongiin (= sekä *ai*-diftongiin että *ei*-diftongiin).

»*ai* tai *ei* -diftongillisesta». Paremmin:

ai- tai *ei-*diftongillisesta (= *ai-*diftongillisesta tai *ei-*diftongillisesta).

»joko *langue* tai *parole* -tason ilmiönä». Tämän voisi ymmärtää tarkoittavan sellaista tasoa, jota luonnehtisi nimike »joko *langue* tai *parole*». Kun kuitenkin tarkoitettaneen, että on kysymys joko *langue*-tasosta tai *parole*-tasosta, olisi selvempi kirjoitustapa: joko *langue*-tai *parole*-taso (= joko *langue*-taso tai *parole*-taso).

»*seipi* : *seipin* tai *seivi* : *seiven* -tyyppiset vahvan tai heikon asteen yleistymät». Kun on kyse kahdesta eri yleistymätyypistä, tulisi asia selvemmäksi, jos kirjoitettaisiin: *seipi* : *seipin*- tai *seivi* : *seiven*-tyyppiset. Loppuun asti viety johdonmukaisuus kyllä vaatisi jättämään sananvälin edellisen yhdyserkin edelle, siis: *seipi* : *seipin* - tai *seivi* : *seiven*-tyyppiset. Tämä merkintätapa olisi kuitenkin konekirjoitustekstissä epäselvä, eikä sen toteuttaminen taitaisi onnistua kirjapainossa. Siksi on tyydyttävä siihen, että edellisen yhdyserkin edellä ei tällaisessa tapauksessa ole sananväliä, vaikka johdonmukaisuus sitä ehkä vaatisikin. Samantyyppinen esimerkki on: in vitro- ja in vivo -kokeissa (Suomen Standardisoimisliiton standardi SFS 4175/8.5.1978; ks. Kielikello 1/1978 s. 12).

Lopuksi vertaan tässä käsiteltyjä kirjoitustapoja eräiden toisten, samantapaisten tyyppien kirjoitustapoihin. Suomen historiassa puhutaan *Juhana-* ja *Kaarle-herttuista*. Ehkä joku kielentutkija voisi kirjoittaa: »*Juhana* ja *Kaarle-herttuat*». Teologit puhuvat *Timoteus-* ja *Titus-kirjeistä*. Käyttäisiköhän joku fennisti kirjoitustapaa »*Timoteus* ja *Titus-kirjeet*? Paavalin *Rooman-* ja *Kolossan-matkoista* puhutaan myös. Miltä näyttäisi »*Rooman* ja *Kolossan -matkat*? Ellei mukana ole *propreja*, numeroita tms., ei kukaan käyttäne tuollaista niputtavaa kirjoitustapaa. Luullakseni kaikki kirjoittavat *maisteri-* ja *tohtoripromootio* (ei »*maisteri* ja *tohtori -promootio*»), samoin *pro gradu-* ja *liseniaatintyöt* (ei »*pro gradu* ja *liseniaatin -työt*»). Kun kaikki nämä tyytit otetaan huomioon,

on selvästi epäjohdonmukaista kirjoittaa »*aita* ja *aidas -sanat*», »*ai* tai *ei -diftongillinen*».

Ehdotukseni on, että yhdysmerkkiä edeltävän sananvälin käytössä noudatettaisiin seuraavia periaatteita, jotka ovat sopusoinnussa myös Suomen Standardisoimisliiton ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen suomen kielen lautakunnan suositusten kanssa (ks. Kielikello 1/1978 s. 3):

1. Jos edellinen yhdysosa on yksi sana tai siihen verrattava merkkijono, ei yhdysmerkin edelle jätetä sananväliä. Kirjoitetaan siis: *approbatur-arvosana*; *goodwill-tarjous*; *Tukholman-matka*; *Watergate-skandaali*; *Eroica-sinfonia*; *saada-verbi*; *30-vuotispäivä*; *Itä-Suomi-projekti*; *D-duuri-kolmisointu*. Riveille jaettaessa yhdysmerkki tulee ylempään rivin loppuun.

2. Jos edellinen yhdysosa on sanaliitto, jätetään yhdysmerkin edelle sananväli, esim. Täällä Pohjantähden alla *-trilogia*; avaimet käteen *-periaate*; New Yorkin *-matka*; Saab 99 *-merkkinen*; Matti Mäkilä *-niminen*; *seipi* : *seivin*-taivutus; *ei ~ ai* -vaihtelu. Riveille jaettaessa yhdysmerkki tulee tällöin alemman rivin alkuun. Sananväliä ei kuitenkaan jätetä yhdysmerkin edelle, jos yhdysmerkin jäljessä on sananväli. Kirjoitetaan: in vitro- ja in vivo -kokeissa; *seipi* : *seipin*- tai *seivi* : *seiven*-tyyppiset.

3. Jos jälkiosa ajatuksellisesti liittyy erikseen kuhunkin edellä olevista sanoista, kirjoitetaan yhdysmerkki jokaisen alkuosaksi ajatellun sanan perään, esim. *Juhana-* ja *Kaarle-herttuista*; Paavalin *Rooman-* ja *Kolossan-matkat*; *aita-* ja *aidas*-sanoissa; *kun-* ja *kuin*-konjunktiot; *hakea-*, *käskeä-* ja *tunkea*-verbit; suomen *kaupunki-* ja ruotsin *köping*-sanojen; sekä *ai-* että *ei-*diftongin; *ai-* tai *ei-*diftongillisesta; joko *langue-* tai *parole*-tason ilmiö.

OSMO IKOLA